

Foto: Jaril Lavrenčič

Na Ljubljanskih Žalah se nad grobnico ljubljanskih škofov pne impresiven granitni križ. Grobnico je leta 1936 zasnoval slovenski arhitekt Jože Plečnik. Bil je še posebno pozoren na likovno simboliko krščanstva, zato si je za mogočno razpelo izbral križ v obliki črke T (gr. Tau, hebr. Taw), imenovan tudi križ sv. Antona puščavnika. Korpus na križu (kipar Božidar Pengov, 1910 – 1985) je v drži usmiljenega Kristusa. Nad prečko križa je Davidova zvezda, ki simbolizira starozavezno peteroknjižje pod njim pa je Kristusov monogram I.N.R.I. (lat. *Jesus Nazareus Rex Iudaeorum*) – „Jezus Nazarenčan Kralj judovski«. Kamnit kelih s hostijo v vznožju križa in na hostiji monogram HI-RO iz črk hi in ro (X in P), prvih dveh črk Kristusovega imena (gr. Hristos), ki predstavljata novozavezno evharistijo, središče vsega življenja Cerkve.

Naš projekt križa v Pasijonskih doneskih je nastajal v izrednem jubilejnem letu Božjega usmiljenja, ki ga je 11. aprila 2015 napovedal papež Frančišek z bulo *Misericordiae vultus* (Obličje usmiljenja). Trajalo je od 8. decembra 2015 do 20. novembra 2016. Zato ga v tem svojstvu posvečamo spominu arhitekta Jožeta Plečnika ob 145. obletnici njegovega rojstva in ob 60. obletnici njegove smrti.

Alojzij Pavel Florjančič

PASIJONSKI IN DRUGI KRIŽI

*Naj nekaj ostane po meni,
par spominov na dela,
katera so zvečine molitev.*

Iz pisma, ki ga je Plečnik pisal svojemu bratu Andreju.

Križ je najbolj splošen, viden in izpostavljen simbol krščanstva kot znamenje trpljenja in smrti Jezusa Kristusa, torej pasijona. Kristjanom je postal tudi znamenje Kristusovega vstajenja, njegove slave in drevo novega življenja. Zaradi tega, pa tudi zaradi svoje izjemne in univerzalne povednosti, je bil križ vseskozi, je še in bo neizčrpen izziv za njegove snovalce in ustvarjalce.

Leta 2015, v letu zadnjih uprizoritev Škofjeloškega pasijona, smo na Škofjeloškem dobili pet novih pasijonskih križev. Tem smo v našem prispevku dodali še nekatere, ki smo jih v zadnjih letih srečevali in opazili na svojih poteh in romanjih. To so novejša dela izbranih slovenskih umetnikov od Jožeta Plečnika dalje.

V prispevku spregovorimo nekaj o vzniku krščanskega križa in o križih na splošno.

Ko govorimo o Pasijonskem križu, mislimo pri tem na običajni krščanski križ, tako imenovani »Latinski križ« (lat. *Crux immissa*, tudi *C. ordinaria*). Latinski križ, pri katerem je spodnji krak navpične grede (lat. *patibulum*) daljši od zgornjega kraka, se razlikuje od »Grškega križa« (lat. *Crux quadrata*), kjer se prečna greda (lat. *antenna*) seka z navpično gredo po sredini.

Kot Pasijonski križ se včasih razume tudi različica latinskega križa, imenovana *Arma Christi*. Ta ikonografski simbol se ob zatonu srednjega veka in preko renesanse uveljavi predvsem za časa protestantizma, ki ni naklonjen podobam in kipom v cerkvah in drugih verskih objektih. Pravzaprav jih tam sploh nimajo.

Vse do baročne dobe in še čez se je za razpela, velike lesene križe postavljene izven cerkva, uporabljala prav varianta *Arma Christi*. »Arma Christi« (orodja Gospodovega trpljenja) velja za znak Jezusovega mučeništva ter opisuje postaje in dogodke njegovega trpljenja in smrti. Namesto telesa Križanega so na križ nameščeni mučilni steber, trnjeva krona, Veronikin prt, kladivo, klešče, žebli, sulica, lestve, vrč s kisom, Jezusov plašč, tri kocke, bakla ali svetilka, vrček za

maziljenje, možnja s V baroku se iz štirinajstih vije klasični Križev pot, škem sta iz baročne dobe Eden je stal pred vhodom jinega oznanjenja v Crndi loškega kapucinskega sv. Ane. Slednji je tam stal vojne. Prav bi bilo, da sorazpelo z ikonografijo svoj prostor na istem

Podobica križa brez Kristusa

s simboli, orodji, »orožji« mučenja, imenovana Arma Christi, je iz historične knjižnice kapucinskega samostana v Škofji Loki. Vabljava je misel, da so take »pildke« pred tremi stoletji dobili s sabo udeleženci Loške procesije (Škofjeloški pasijon), ki se je prvotno začinjala prav izpred matičnega samostana njegovega avtorja, p. Romualda (Lovrenca) Marušiča.

srebrniki, petelin in še kaj. orodij Arma Christi raz-Via Crucis. Na Škofjelo-poznana dva taka križa. božjepotne cerkve Mari-grobu, drugi pa na plošča-samostana pred cerkvijo še vse do druge svetovne dobn, morda bronasto Arma Christi, zopet dobi mestu.

KRIŽ – DREVO ŽIVLJENJA

Glejte, les križa, na katerem je Zveličanje sveta viselo

Križanje je ključni dogodek razodetja božje ljubezni do človeka. Božji Sin se popolnoma izroči človeku; pusti, da ljudje storimo z njim, kar hočemo. Glejte, les križa – glejte, razodetje Očetove ljubezni! Tako nas ljubi, da nam daje svojega edिनorojenega Sina (prim. Jn 3,16)! Oče nam daje Sina in dopusti, da se na Njem razbesni vse zlo, ki ga človeštvo nosi v sebi. A prav tedaj, ko ga pribijemo na križ, odkrijemo, kako dober je Gospod. Človeško srce je do dna presunjeno, ko odkrije od greha izmaličenega in ranjenega Boga. Končno lahko vzklikne: »Okusite in glejte, kako dober je Gospod« (Ps 34,9). Pred tako ponižanim Bogom človeka ni strah in lahko mu razodene vso svojo umazanost.

Vendar, kako naj vemo, da ta Križani, Jezus iz Nazareta, ni samo človek, samo eden mnogih, ki so bili križani? Ni samoumevno, da v tem dogodku odkrijemo razodetje božje ljubezni. Mnogi so dejansko videli Kristusa umreti na križu, pa so preprosto šli dalje ali ga sramotili (prim. Mt 27,39). Še več jih je gledalo Kristusovo trpljenje v filmu, ki je sam po sebi zvest zgodovinskim dogodkom, pa se morda niso zavedli, da gre za Božjega Sina. Brez božje dimenzije križanje ostane samo kriminalno dejanje, samo strahotna muka brez vsakega smisla ne za križanega Jezusa ne zame, ki ga zrem. Samo v moči Svetega Duha lahko rečem, da je Jezus Gospod (prim. 1 Kor 12,3) in da torej lahko tudi premaga smrt. Križanje je Cerkev začela upodabljati šele tedaj, ko se je – predvsem z oblikovanjem in izpovedovanjem nicejsko-carigrajskega Creda – vera v Kristusovo božjo naravo že povsem utrdila in ni

Marko Ivan Rupnik, Križ in križanje z mozaika cerkve sv. Marka na Markovcu nad Koprno, 2003, izrez.

Kristus je razpet na »Križu življenja« (lat. *Crux virescens*) oziroma na »Drevesu življenja« (lat. *Arbor vitae*) in z odprtimi očmi mirno gleda na svet. Umetnik je želel pokazati, da se je Bog dopustil ubiti zato, da bi nam pokazal, kako nas ljubi. Križ je podoben drevesu. Prav tistega zla, ki je prišlo po drevesu v raj, nas je Kristus odrešil s svojo smrtjo na križu. Foto: Centro Aletti

bilo več dvoma, da je upodobljen prav Božji Sin ter da zaradi njega križ ni več samo pohujšanje in norost, ampak sredstvo odrešenja. V prvem tisočletju krščanstva so podobe Križanja ohranjale jasna znamenja Božje navzočnosti: Kristusovo glavo je obdajal nimb oziroma svetniški sij – simbol božanskosti – in njegove oči so bile odprte kot znamenje, da Življenje premaga smrt. Umetniki se niso trudili za realistično upodobitev križanja, ampak so Križanega upodobili tako, da bi tisti, ki ga zre, mogel skupaj s stotnikom reči: »Resnično, ta človek je bil Božji Sin!« (Mr 15,39).

p. Marko Ivan Rupnik

Za dr. Marka Ivana Rupnika, teologa, misiologa, slikarja, inventivnega mojstra mozaika je dr. Ivan Bahovec dejal, da »ustvarja sintezo v bogoslužni umetnosti s Centrom Aletti, to je umetnost simbola in dialoškega srečanja vzhoda in zahoda, preteklosti in sedanjosti.« Do sedaj je Rupnik ustvaril več kot sto mozaikov v 18

državah Evrope, Amerike in Bližnjega Vzhoda. Med največjimi, s površino 115 m² je prav v župni cerkvi sv. Marka nad Semedelo pri Kopru. S Centrom Ezio Aletti, ki ga vodi od samega začetka leta 1991, uresničuje duhovni in ekumenski prenoviteljski proces, ki sta ga sprožila papež Janez Pavel II. in kardinal p. Tomáš Špidlik. Rupnik je velik humanistični mislec in iskan mednarodni predavatelj. Do sedaj je napisal 18 knjig z bogato duhovno, teološko in likovno vsebino. Za svoje delo je prejel vrsto akademskih in mednarodnih priznanj, med njimi tudi prestižno Prešernovo nagrado.

KRIŽ SVETEGA DAMIJANA, TUDI ASIŠKI KRIŽ

Albina Nastran, replika Damijanovega križa, ikonopis, vezana plošča, olje, tempera, zlato, 118 cm x 86 cm, 2011. Foto: Jure Nastran

Originalni tabelni križ predstavlja veliko, dvometrsko bizantinsko ikono, ki simbolizira Kristusa kot »Alfo« in »Omega«, središče zgodovine. Kristus je po tedanji tradiciji uprizorjen kot zmagovalec nad smrtjo in grehom. Glavo mu obdaja zlat nimb, krona - križ Odrešenika, ki z odprtimi očmi priča o svojem vstajenju. Bogata ikonografija križa, na ikoni je kar 33 figur, temelji na Janezovem evangeliju, je rodila številne izvedenke v srednji Italiji in tudi drugod po sredozemskem prostoru. Nekaj jih poznamo tudi iz dalmatinskih cerkva.

Ikone so se pojavile v krščanskih cerkvah na vzhodu v 6. stoletju. Izdelane so lahko v tehniki voska, enkaustike – ta je bila znana že v starem Egiptu – kot prave slike, freske ali v mozaiku. Zaradi starozavezne prepovedi uprizarjanja Boga je prišlo v 8. stoletju do ikonoklazma, prepovedi in uničevanja svetih podob. Ohranile so se na vzhodu do danes, ker v pravoslavju v cerkvah ni niti klasičnih slik, niti reliefov ali kipov.

Križ sv. Damijana je iz orehovega lesa, prevlečen je s platnom in narejen v bizantinski maniri v tehniki jajčne tempere. Izdelal jo je med 11. in 12. stoletjem ikonopisec, nepoznan sirski menih. Prvotno je križ visel v cerkvici sv. Damijana v Assisiju. S tega križa je leta 1105 Bog nagovoril sv. Frančiška: »Frančišek, ali ne vidiš, da se moja hiša podira? Pojdi in jo popravi!« Leta 1260 so križ prenesli v baziliko sv. Klare v Assisiju, v cerkvi sv. Damijana pa visi sedaj kopija izvirnega križa.

V novejšem času se ikone zopet uveljavljajo tudi v zahodnem katoliškem svetu. Posebno se je na prehodu zadnjega stoletja oziroma tisočletja razvila umetnost sodobnega mozaika v bogoslužnih prostorih na Papeškem vzhodnem inštitutu, konkretno v Študijsko raziskovalnem centru Ezio Aletti v Rimu.

Naš Križ sv. Damijana je delo priznane domače ikonopiske Albine Nastran iz Škofje Loke. Svoje znanje je pridobivala pri priznanih mojstrih in se istočasno seznanjala tudi teoretično, tako, da lahko to prakso uspešno posreduje drugim. Za sabo ima že več samostojnih in odmevnih razstav. Njeno ikono so podarili prejšnjemu papežu Benediktu XVI., njeno veliko, štiridelno ikono z dvema pasijonskima motivoma iz samostana sv. Katarine na Sinaju, pa hranijo v zbirki Škofjeloškega pasijona v kapucinskem samostanu Škofja Loka. Za novo kapelo sv. Frančiška v cerkvi sv. Cecilije Kapucinskega samostana v Celju, ki sedaj služi za pastoralne potrebe župnije v samostanskih prostorih, je umetnica križ prilagodila manjšemu prostoru. Izdelan je zelo skrbno in mojstrsko. Križ je nastal leta 2011 ob 400-letnici samostana.

PLEČNIKOV SPOMENIK NOB V VIPAVI

Jože Plečnik (1872 – 1957), je po drugi vojni zasnoval kar nekaj spomenikov padlim med vojno. Zanje je uporabljal predvsem različne arhitektonske elemente, lokalno gradbeno gradivo, tedaj »obvezno« zvezdo je podredil ali pozabil nanjo, kot na primer v Selški dolini pred Dolenjo vasjo. Je pa tam, v spominsko kapelo, lopo z žrtvenikom, pod strop obesil kole, ob katerih so bili ustreljeni talci in do spomenika speljal peščeno pot skozi brezov drevored.

Plečnik je oba spomenika mojstrsko zasnoval, ju domiselno umestil v prostor in se pietetno poklonil žrtvam in verjetno naredil dva najboljša pomnika NOB.

Malo se še ustavimo pri našem največjem arhitektu, ki je križ še posebno cenil, spoštoval in ga z veliko skrbjo uporabljal pri svojih delih. Do njega je stopal poln

Leta 1952 so na Glavnem trgu v Vipavi odkrili spomenik NOB po zasnovi arhitekta Jožeta Plečnika. Celotna arhitektonska kompozicija daje vtis masivnega krščanskega križa, lahko govorimo o tako imenovanem »Prikritem križu« (lat. *Crux dissimulata*), poudarjen z grozdi na kapitelu. Vinska trta in vino imata v Svetem pismu in bogoslužju poudarjeno simboličen pomen. Ta Plečnikov grozd je po osamosvojitvi prišel v vipavski občinski grb. Spomenik stoji, slučajno ali pa tudi ne, pred občinsko stavbo, nekdanjim Zadrudnim domom, ki je bil zgrajen po vojni v veliki meri z obdelanimi kamni najstarejše in po vojni porušene cerkvice sv. Marka, ki je stala za Lanthierijevo graščino. Foto: Tone Mlakar, 2010

vere ponižno in odgovorno. Res pa je bolj cenil oblike enakokrakega, torej grškega križa. Kjer pa je smatral, da je primeren običajni, to je latinski križ, je njegovo varianto »Bizantinskega križa«, kateremu se konci navzven konkavno širijo, krasil s kabošoni, poliranimi okrasnimi kamni, običajno kar domačega izvora. Take »Biserne križe« (lat. *Crux gemmata*) opazujemo v mnogih Plečnikovih cerkvah, ki jih je ustvaril ali pa prenavljal. Eden takih je na slavoloku šentjakobske cerkve v Škofji Loki, kjer imajo tudi Plečnikove lestence in imeniten Božji grob, skoraj tako dober kot je v Stranjah, le da je prostor bolj utesnjen. Ni se obotavljal uporabiti niti tako imenovanega »Viličastega križa« (*Crux patibulata*) v obliki grške črke Y, imenovanega tudi »Razbojniški križ«.

Za svoj nagrobnik na Žalah je Plečnik uporabil enega od Krizmonov, Kristusovih monogramov, to je Tau – Rho (staurogram), ki ga je obdal s cvetličnim vencem. Istočasno pa je staurogram potegnjen iz začetnic njegovega imena, J, ki ju je upodobil na spomeniku kot tanek grški križ z zlato začetnico v priimku, P (grška črka Ro). Pripomnimo, da je Plečnik ta svoj preprost nagrobnik, ki stoji na Žalah, tudi sam obklesal iz nekega »odvrženega« kamna. Veličina mojstra je tudi v preprostosti, skromnosti in ponižnosti. Branje nešteti Plečnikovih simbolov je vedno bogata, zanimiva in razburljiva pustolovščina.

Jože Plečnik je bil velik arhitekt, zagotovo največji in najpomembnejši slovenski arhitekt. Če bi hotel najti zunaj še kakšnega njegovega kova, bi bil to lahko Katalonec Antoni Gaudi. Po vojni je bil Plečnik dolgo časa prezrt od oblasti in stroke, z izgovorom, da ni sodoben in da je obremenjen s historicizmom. Pozabili pa so, da je bil prav on pionir moderne arhitekture, ne samo pri nas, ampak v svetu, o čemer pričajo njegova prva dela na Dunaju in zatem v Pragi. Res pa se ni odpoval tradiciji, vendar je prav zato aktualen še danes in bo vedno, kar že vseskozi vedo po svetu. Le pri nas smo morali čakati na to razodetje vse do leta 1986, ko so odmevi Podreccove razstave o Plečniku v Parizu dosegli dolino šentforjansko. Sedaj se vsi kitijo z njim, tudi kolegi s Fakultete za arhitekturo, ki niso uspeli do sedaj ustvariti ničesar drugega kakor le brezizrazen »moderen« urbanizem. Plečnik pa je provincialno avstro-ogrsko mesto spremenil v slovensko prestolnico, ki jo lahko s pravico imenujemo Plečnikova Ljubljana. Ne moremo si je predstavljati brez Kongresnega trga, Vegove, NUK-a, obrežij Ljubljaniče, Tromostovja, galerij tržnice, Tivolskega drevoreda ... Ni čudno, da pravi poznavalci v svetu njegovo delo vrednotijo kot vrhunsko arhitekturo. Če mu po vojni ne bi preprečili dokončati Baragovega semenišča in bi zgradili Katedralo svobode – Slovenski parlament, ki mu ga je oblast celo naročila, on pa je zanj pripravil načrt in maketo, bi bilo naše mesto morda res najlepše na svetu. Najmanj, kar lahko še storimo pa je, da ne uničimo do kraja njegovega Stadiona za Bežigradom in ga vendarle obnovimo.

Kakšnega žlahtnega kova je bil Plečnik, govori tudi mednarodna pobuda, da se Plečnikova arhitektura pri Unescu pripozna za arhitekturno dediščino človeštva.

OTMARJEV NOVOMAŠNIŠKI KRIŽ

France Kralj, Razpelo, les, cca 35 cm, 192?

Kralj je Kristusa upodobil kot vstajenjskega, saj so visoko dvignjene roke z zapetimi in žebli v njih nad prečko križa. Latinski križ pa je ekstremno zožil, in tako poudaril nebeško vertikalo. Skulptura nosi s sabo še nekaj secesijskega sentimenta. Foto: Lucijan Bratuš

Otmar Črnilogar (1931–1999), duhovnik, klasični filolog, biblicist, alpinist je bil tudi nadarjen slikar. Med študijem v ljubljanskem semenišču (1951–1957) se je likovno privatno izpopolnjeval pri umetniku Francetu Kralju, od katerega je dobil mašniški križ. To Kraljevo vrhunsko rezbarsko delo bi prisodili v njegovo zgodnje ekspresionistično obdobje začetka dvajsetih let 20. stoletja.

France Kralj (1895–1960), kipar, slikar, grafik, likovni pedagog. V prvi polovici prejšnjega stoletja je bil najbolj izvirna, progresivna in ustvarjalna osebnost v slovenskem likovnem svetu. Bil je naš najpomembnejši ekspresionist in pionir abstraktnega slikarstva in kiparstva. Skratka, velja za očeta in vodilno osebnost slovenskega likovnega modernizma. V 20. letih je združil umetnike svoje generacije v Klubu mladih, ki se je sredi desetletja preimenoval v Slovensko umetniško društvo. Bil je tudi vodilna osebnost tako imenovane Nove stvarnosti z motiviko

vsakdanjega življenja. Prvi vrh je dosegel že v 30. letih z oblikovnim mojstrstvom in poudarjenim kolorizmom. Zaradi svoje dosledne drže je žel nasprotovanje predvojne vodilne likovne in družbene srenje, še hujše pa po drugi vojni od nove. Kljub temu doživi malo pred smrtjo njegova umetnost drugi vrhunec ustvarjanja, v kateri prevladuje motivika kmečkega življenja, akti in portreti, skratka umetnikova hvalnica življenju in naravi. Velika zbirka njegovih del je se nahaja v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici ob Krki. Pred palačo Univerze v Ljubljani (nekdanji Deželni dvorec) na Kongresnem trgu pa stoji fontana Evropa z bronastim kipom Kraljeve Ugrabitve Evrope. Fontana simbolično predstavlja priključitev Slovenije Evropi. Betonski izvornik kipa je v Kostanjevici.

KRIŽNA KOMPOZICIJA SLIKE KRISTUSA KRALJA V KAPELI VIPAVSKEGA SEMENIŠČA

Lucijan Bratuš, Kristus Kralj, platno, olje, kompozicija 300 cm x 180 cm, 1979.

Križna kompozicija centralne slike Kristusa kralja je še potencirana z bočno postavljenimi liki štirih evangelistov.

V centru slike kraljuje Kristus Kralj, obdajajo pa ga simboli evangelistov. Slikar hoče že s samo kompozicijo povedati, da so Kristusovo podobo ljudem najprej naslikali evangelisti, da pa je tudi njih same oblikoval Tisti, ki so ga kasneje sami predstavili v besedi v Evangelijih. V kompoziciji je torej nakazano nekakšno vzajemno delovanje, vzajemno vplivanje. Umetnik je v tej kompoziciji tudi izpeljal njemu tako priljubljeno križno postavitev centralne figure, tokrat Kristusa Kralja, tako da cela slika vzbuja vtis križa. V tej kompoziciji je to dosegel dvakrat: najprej je že sam Kristus oblikovan tako, da razodeva presek horizontale in vertikale. Sle-

dnja je pomembnejša, ker se neustavljivo pne v višave – iz težke materije; potem pa se ta ista zasnova ponovi še v razmestitvi simbolov, ki spričo Kristusove veličine morajo biti zamegljeni, manj dognani, kakor je pač vsaka človeška svetost le motna slika Svetosti same.

Otmar Črnilogar,
Otmar Črnilogar, človek mnogih talentov,
Podraga, Celje, Ljubljana, 2013, str. 166

Lucijan Bratuš je redni profesor za vizualne komunikacije na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani. Kot gostujoči profesor sodeluje s tujimi akademijami v okviru programa CEEPUS (Cluj, Skopje, Krakov, Zagreb).

Ukvarja se s slikarstvom, umetniško grafiko, kaligrafijo, grafičnim oblikovanjem in teorijo likovne umetnosti. Tipografski in oblikovalski opus obsega oblikovanje črkovnih vrst, znakov, grbov, logotipov in knjižno oblikovanje. Izstopa njegovo oblikovanje knjižnih edicij KUD Logos.

Od leta 1970 razstavlja samostojno in sodeluje na razstavah slikarstva, grafike ter oblikovanja doma in v tujini. Izbor obsega sedemdeset samostojnih in več kot sto sedemdeset skupinskih razstav doma in v tujini. Za svoje delo je prejel petnajst nagrad in priznanj. Udeležil se je tudi številnih likovnih kolonij in simpozijev.

Organizira in vodi mednarodno tipografsko delavnico Tipo Brda, kjer je od leta 1997 sodelovalo mnogo domačih in tujih študentov ter predavateljev. Kot somentor je deloval tudi na mednarodnih delavnicah na Kaverljagu v okviru programov ALUO in CEEPUS.

KRIŽ V GORENJAH PRI POSTOJNI

Prvo srečanje naših daljnih prednikov s prostorom vsekakor ni moglo biti ravno prijetno. Surovost in nepredvidljivost naravnega prostora, polnega človeku nerazumljivih naravnih pojavov, kot so neurja, vulkanski izbruhi, premoč divjih zveri, ga je silila v iskanje naravnega zavetja, s katerim je vsaj nekoliko izboljšal svojo varnost, z njo pa tudi kakovost bivanja. Domala sočasno z izoblikovanjem najpreprostejšega zatočišča smo priča človekovi potrebi, da tak prostor na njemu lasten način zaznamuje in ga s tem preoblikuje v svoj dom, v svoj kozmos, ki se je radikalno razlikoval od kaosa zunaj njega. V njegovem tisočletja trajajočem razvoju je odnos do prostora dobival najrazličnejše pomene, ki zarisujejo vsebinsko barvito pahljačo med strahospoštovanjem na eni strani in brezbrizno zlorabo na drugi. Razlikost pomenov je in še vedno določa tudi čutnozaznavni izraz človekovega obvladovanja prostora.

Leon Debevec, Gorenjski križ, kraški apnenec, 230 cm, 1994, izrez
Kraški križi so trilistno zaključeni kot »Deteljasti križ« (fr.: *Croix treflée*). Foto: Leon Debevec

V nepregledni raznolikosti tovrstnih izrazov prepoznavamo posebno skupino tako imenovanih verskih znamenj, ki so na eni strani izraz človekove religioznosti, na drugi pa njegove želje, da prostor s postavitvijo takih znamenj ne samo 'udomači', napravi obvladljiv, temveč da ga tudi sakralizira ter na ta način dá svojemu ravnanju v takó zaznamovanemu prostoru povsem novo dimenzijo, dimenzijo brezčasja.

Slovenski prostor je z več kot dva tisoč devetsto cerkvami in nešteti verski znamenji izjemen primer sakraliziranega prostora, katerega prave vrednosti še nismo doumeli. V raznolikosti verskih znamenj, v kateri se razkriva ustvarjalna iskrivost slovenskega ljudskega genija, prepoznavamo posebno skupino kamnitih križev, značilnih predvsem za prostor Pivške kotline. Postopno dograjevanje mreže tovrstnih znamenj, katerega začetki segajo po do sedaj znanih podatkih v 17. stoletje, je odločilno zaznamovalo ta prostor ter ga z njim lastnim oblikovnim bogastvom doživljajsko obogatilo. Dograjevanje tako dragocene plasti prostora postavlja slehernega ustvarjalca pred zahtevno nalogo; doseči prepoznavnost novega kot sestavine celote, ki jo dograjujemo, in ohraniti svežino interpretacije – vedno izraz

avtorjeve 'poetike,' globine njegovega razumevanja vsebin, povezanih z obravnavanim problemom ter časa, v katerem delo nastane. Križ v Gorenjah je eden takih poskusov. Ogiblje se posnemanju, da bi v izčiščenju prvin istovetnosti te dragocene dediščine prepoznal vzgibe za njihovo svežo arhitekturno interpretacijo. S svojo postavitvijo ob glavno dostopno pot določa Križ v Gorenjah rob vaškega prostora. Po prvotni zamisli je bil postavljen na trato, od katere je bil ločen s šesterokotno kamnito ploščo. Zasnovan je kot rahlo koničen slop šesterokotne oblike, katerega vrh se razraste v trilistni zaključek, v katerega so včrtani trilistno zaključeni kraki križa. Kompaktnost celote spominja na brsteči poganjek, ki se bo šele razrastel. Pod trilistnim zaključkom je na ploskvah slopa izpisanih šest resnic krščanstva. Stičišče krakov križa je oblikovano v medaljon. Na prednji strani je v njem vklesan simbol IHS, na njegovi hrbtni strani pa letnica postavitve križa (1994).

Križ iz repenskega apnenca je visok 230 cm, izklesal ga je mojster Stanko Bele iz Prestranka.

PAPEŽEV KRIŽ V ZALOGU PRI POSTOJNI

Modro nebo skozi belino jeklene konstrukcije Papežev križ arhitekta Leona Debeveca nas ob vožnji po avtocesti spominja na obisk svetega očeta Janeza Pavla II. v Sloveniji leta 1996. Foto: A. P. Florjančič

Križ, ki stoji pri cerkvi v Zalogu, je bil zasnovan kot del ureditve prireditvenega prostora za srečanje papeža Janeza Pavla II. z mladimi na Rakitniškem letališču

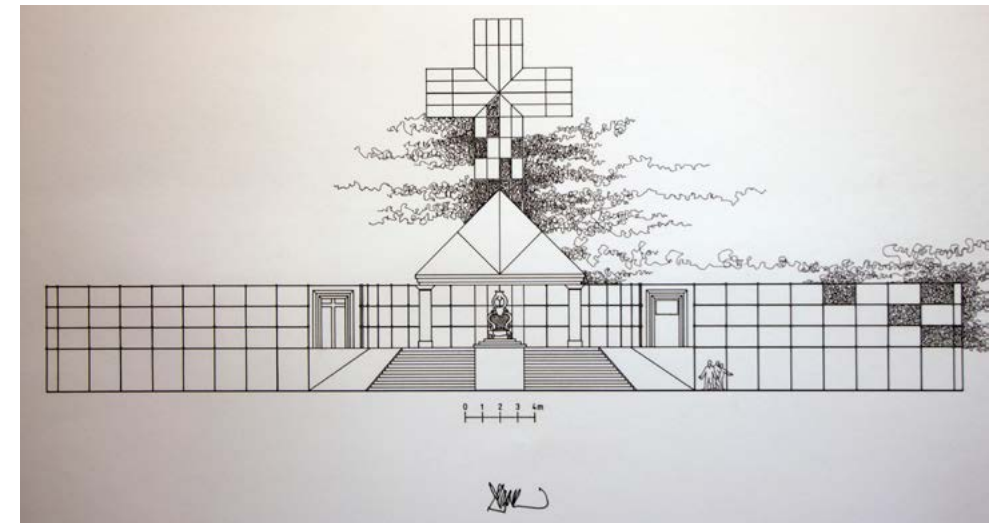
pri Postojni. Križ je izdelan iz jeklenih cevi različnih profilov. Visok je 19 metrov. Po avtorjevi zamisli bi bila konstrukcija krakov križa zaprta z belimi ploščami. Sama realizacija je bila (mimo avtorjeve volje) spremenjena.

Križ je bil izdelan v delavnicah Litostroja v Ljubljani.

Križ ni bil zasnovan za kasnejšo stalno postavitvev. Do te odločitve je prišlo po papeževem obisku. Prestavitev na sedanjo lokacijo je izpeljal naročnik v sodelovanju z drugim projektantom.

Leon Debevec

Leon Debevec, slovenski arhitekt in pedagog. Predava na Fakulteti za arhitekturo in Teološki fakulteti v Ljubljani. Leta 1997 je doktoriral iz arhitekturnih znanosti.

Leon Debevec, izvorni načrt za Papežev križ v Postojni. Foto: Leon Debevec

KRIŽ V APOSTOLSKI NUNCIATURI V LJUBLJANI

Lojze Čemažar, Križ, olje na platnu (lesna podlaga), 90 cm x 100 cm, 1996. Foto: Jože Šenk

Slika Križ je bila narejena za darilo svetemu očetu Janezu Pavlu II., ko nas je prvič obiskal. V premišljevanju Jezusovih besed s križa, izrečenih svoji materi in učencu, se nam odkriva tudi lepota daru služenja sv. papeža Janeza Pavla II. Bogu, sveti Cerkvi in človeštvu pod Marijinim varstvom. V tem se kaže tudi resničnost gesla njegovega pontifikata, »ves Tvoj«. Podoba mu je bila izročena v letu papeževega zlatomašnega jubileja na njegov rojstni dan, 18. maja 1996, na srečanju z njim v Stožicah pri Ljubljani.

Darilo svetemu očetu je sprva služilo kot oltarna podoba v nekdanji kapeli Apostolske nunciature na Krekovem trgu v Ljubljani. Sedaj pa, ko ima ustanova sedež v ulici Janeza Pavla II., je slika Križ nameščena v mali kapeli na steni za daritvenim oltarjem.

Lojze Čemažar

KRIŽ V KOČEVSKEM ROGU

Metod Frlic, Križ, bron, 2005, (original, les 1986), 250 cm x 546 cm x 73 cm. Foto: Metod Frlic

Metod Frlic, kipar in slikar, je likovni ustvarjalec širokega spektra. Ustvarja v kamnu in lesu ter rad eksperimentira z drugimi umetniškimi tehnikami, pogosto z vsebinsko radikalnimi sporočili. Je družbeno likovno kritičen, zaradi nasilja, krivic, izkoriščanja, kršitev človekovih pravic in drugih grehov posameznikov ali velikih sistemov tudi provokativen. Za svoja dela je dobil več pomembnih pri-

znanj doma in na tujem. Je redni predavatelj na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani.

Od leta 1986, torej tri desetletja (s prekinitvami) pa se ukvarja tudi s križi. Prvega, velikega, je naredil še kot študent in je sedaj postavljen na Kočevskem, pri grobišču povojnih pobojev pod Krenom.

V času demokratizacije med leti 1989 do 1992 je ustvaril nekaj deset lesenih stenskih križev. Ti so enostavne oblike, običajno v obliki Antonovega križa, včasih v kombinaciji s tako imenovanim locnastim križem (lat. *Crux ansata*), pogosto z izjedami na spodnjem delu stebra križa. Vdolbine so običajno v zlati, rdeči in modri barvi. Križe je razstavljal v osamosvojitvenem letu 1991 pri župniku Alojzu Uranu v Šentvidu nad Ljubljano.

Leta 2001 je Frlic za župnijsko cerkev sv. Martina v Poljanah nad Škofjo Loko naredil velik Vstajenski (post postni) prt. Ta med velikonočno vigilijo – od večera pred praznikom Velike noči do binkoštnega ponedeljka prekriva glavni oltar, veliko fresko Vstajenja Staneta Kregarja. Dve leti priprav, osemnajst likovnih predlog in mesec in pol slikanja v bližnjem prosvetnem domu je vzburkalo javnost. Ljudje so se s slikarji seznanili in kiparjev sorodnik jo je komentiral: »Bog ni nobena mogla!«. Župnik Bonča pa na svojo prošnjo za dovoljenje z Nadškofije ni dobil nobenega odgovora, kaj šele, da soglašajo z delom. Ko so po jutranji vigiliji ljudje v temi prišli v cerkev, in ko se je ob globoki tišini in počasnem osvetljevanju pokazala slika, je bilo tiho le nekaj časa. Nato buren aplavz! Po maši je gospod Bonča kiparju dejal: »Trikrat smo ploskali v cerkvi, kar ni običaj. Bilo je vredno za odkritje tvoje slike.« Tudi kiparjev zlahtnik je bil zadovoljen in dejal, da se je motil.

Foto: Metod Frlic

Foto: A. P. Florjančič

Slika Vstali Jezus Kristus, velika je 670 cm x 450 cm in v velikonočnem času visi nad glavnim oltarjem – med velikonočno soboto od velikonočne vigilije, večera pred praznikom Velike noči do binkoštnega ponedeljka. Foto: Metod Frlic

Slika, velikosti 7 m x 5 m, je največji in verjetno edini Velikonočni (postpostni) prt – Vstajenje, ki ga ima kaka slovenska cerkev. Sestavljen je iz petih segmentov, ki se po posebnem mehanizmu pripeljejo izza oltarja. Delo je sad volje inovativnega poljanskega župnika Mira Bonče in kreativnosti njegovega mlajšega rojaka, umetnika Metoda Frlica in še vedno žanje občudovanje. Avtor svojega dela ne razlaga in meni, da je bolje, da vpliva na vsakega posameznika drugače. Pove le, »da se upanje, luč dviga iz krutega, krvavečega sveta. Kakšne podobe, ki so skrite v sliki, so nastale slučajno, podzavestno.«

Začetna verzija slike Vstali Jezus Kristus, gvaš, 100 cm x 65 cm, 1998. Foto: A. P. Florjančič

V zadnjem obdobju pa Metod Frlic, kritično odziven nad krivicami in grozotami po svetu in domačimi tegobami, tudi zaradi izkušnje s »križi«, križ večkrat uporabi, da opozori na slaba, zavržena dejanja naravnost, včasih poredno, tudi izzivalno in provokativno.

Metod Frlic, Multi Culti (Papež Frančišek prihaja v miru), instalacija, 2016, Maribor. Foto: Metod Frlic

KRIŽI S KOČEVSKIM KRIŽEM

Prvotno je križ naročil župnik iz Videm Dobropolja, da bi ga postavili na mesto nekdanje kapelice, ki so jo razstrelili (mislim, da partizani). Povezavo za naročilo je naredil Andrej Misson. Naredil sem maketo iz mavca višine okrog 180 cm in bili so navdušeni. Dogovorili smo se, da bodo les pripravili oni in to do konca maja leta 1986. Z dobavo so zamujali dva meseca in ko so ga pripeljali, so to bili zobotrebci, ne pa hlodi za kiparjenje. Oče je videl mojo nesrečo in rekel: »Pojdi ti na Malenski vrh k kmetom po les, bom jaz dal denar!« To se je tudi zgodilo. Križ sem naredil do zime. Ker se je župniku zdel križ zelo dober, ga je hotel dati na fasado župnijske cerkve. Prostor razstreljene kapelice je namreč malo odmaknjen od glavne ceste. Potem so stekli pogovori o ceni. Ker so bila o ceni velika razhajanja, sem videl, da je bolje, da odstopim od prodaje. In križa nisem prodal.

Čez čas zazvoni telefon in na drugi strani Jože Hudeček vpraša, ali še prodajam križ. Na pogovore so prišli trnovski župnik Janez Pogačnik, ljubljanski podžupan Marjan Vidmar in Jože Hudeček. Dogovorili smo se za ceno, ni bila visoka, vendar sem pristal zaradi razvpitosti dogodka. Obljubili so mi še atelje v Ljubljani in še kakšno naročilo. Vendar se je na to kmalu pozabilo. Čez nekaj dni so odpeljali križ v Ljubljano, da mu pripravijo podnožje za postavitve. Tik pred datumom pravne maše, na turoben, deževen dan, so kip zabetonirali na določenem mestu v Kočevskem Rogu, mene so samo pripeljali, da sem se strinjal z narejenim. Postavljali so ga tako pozno zato, ker so bila v ozadju še politična prerekanja. Spravna maša je bila 9. julija 1990.

Plačilo za kip sem dobil mukoma. Hoteli so mi dati denar, brez pogodbe, da so avtorske pravice moja last. Po dolgem pregovarjanju z Janezom Grilom je on podpisal in sprejel sem honorar.

Križ ni imel pravega podstavka, bolje rečeno temelj je bil betonski. Ker ni bilo hidro izolacije ali zraka med betonom in križem, je ta začel počasi trohneti. Leta 2001 so se oglasili z Nove Slovenske zaveze s pobudo, da kip odlijejo v bron. S tem sem se strinjal, seveda s plačilom avtorskih pravic. Potem je bila tišina do leta 2004. Enako vprašanje, enak odgovor! Pomladi 2005 me pokliče livar, kako naj nekaj naredi na križu, ker je odlomljeno. Jaz začuden, ker nisem nič vedel o odlivanju, sem šel k livarju Romanu Kamšku na Goro pri Komendi in popravil vse napake. Ko je bil kip odlit v bron in patiniran, sem zaključil s svojim sodelovanjem, ker itak nisem bil povabljen zraven. Tako, da ne vem, kdo je arhitekt podstavka, niti nisem bil povabljen na slavnostno odkritje odlitega križa, niti nisem prejel honorarja za avtorske pravice. Imel sem sestanek na NSZ s Stanetom Štrbenkom in Antonom Drobničem, pri njima sem prav tako naletel na mnogo praznih obljub. Za tožbo se še nisem odločil. Zanimivo je to, da s strani cerkve nisem dobil nobenega naročila. Kdor pravico išče, je ne najde in si zapre vrata, s tem si jih odpre pa drugje.

Originalni križ sedaj domuje v Muzeju novejših zgodovine v Ljubljani.

Metod Frlic

KRIŽ NA KANONIŠKEM VRTU V LJUBLJANI

Foto: Zvone Pelko

Kdor hoče v resnici pričati za Kristusa, mora združevati obe postaji, postajo Kalvarije in Vstajenja. Kdor se ustavi pred vzponom na Kalvarijo, zamudi Živega.

Kdor pa ne sprejme križa, ne bo mogel nikoli prepoznati Vstalega. Križ ima nenadomestljivo vlogo pri gradnji novega človeka. Trdo pribite noge na križu so v hipu prepotovale ves svet, da bi nam prinesel Odrešenje. Pribite razširjene roke so s svojo strašno negibnostjo objele ves svet.

Zato je srečanje s križem v bistvu srečanje z ljubeznijo in življenjem.

Jožef Lap

UMETNIŠKO VSTAJENJSKO OZNAILO

Na nivojsko zasnovanem vrtu, ki se v Ljubljani razprostira nasproti stolniškega župnišča za kanoniško hišo na Ciril Metodovem trgu št. 7 pod grajskim pobočjem kot naraven amfiteater, je od letos vključena v razgled kot simbolična scena, oprta na ozadje kamnite škarpe, poraščene z bršljanom, nova kiparska kompozicija, poimenovana s svetopisemskimi besedami *Mir vam bodi*. Na vrhu amfiteatra, ki ga je prostorsko zasnoval Ivo Cifrek, se na gornji terasi oziroma nanjo nameščenem betonskem zidnem »podstavku« z navedenim napisom dviga masiven lesen križ, postavljen v diagonali kot krščansko znamenje, učinkovito s samo v lebdanju ustavljeno dinamiko. Za njim pa je kipar Drago Mom iztesal mogočno ekspresivno figuro Kristusa z dvignjeno roko in izrazito poudarjeno dlanjo.

Kristusova figura je vsa vpeta v izraznost in je najbolj učinkovita s svojo večličastno razsežnostjo, ostro sunkovite rudimentarne zareze kiparjeve žage pa jo oživljajo z vseh strani v krčevitost, iz katere se poganja oznanjenje Kristusovega zmagovalstva. Simbolika pa živi tudi v njenem izvoru, saj je orjaški Kristus iztesan iz hrastovega debla, ki je padlo v neurju pod kamniškimi planinami, in se, preobraženo v zmagovalni kip, znova prerodilo v simbolično oznanjenje vstajenja, na katero s svojo ekstatično kretnjo opozarja iz njega porojena postava, vzravnano stoječa za simboličnim poševnim križem.

Kontrast med izglaženim masivnim, a lebdečim mizararskim križem, ki se že sam po sebi simbolično manifestira s svojo monumentalnostjo, in med grobo izoblikovanim počlovečenim deblom, v katero sta vtisnjena bolečina in človeški nemir, razviden v več ekspresivnih stopnjah telesa in obličja iz vseh smeri, povzroča še dodatno dinamiko in pomensko usklaja v dinamično napetost obe likovni sestavini, ki ju razbiramo in doživljamo med »scenskim« gibanjem po prostorsko razčlenjenem prizorišču, ko ju gledamo od daleč ali lahko dobesedno hodimo med njima.

V motivnem ozadju kiparske kompozicije je zamišljen prizor iz Janezovega evangelija, v katerem se Jezus prikaže učencem v Jeruzalemu pri zaklenjenih durih in jim reče: »Mir vam bodi!« Kot motiv komentira ljubljanski stolni župnik in prošt Jožef Lap, prihaja vstali Jezus tudi k nam z dvignjeno desnico v pozdrav skozi zaprta mestna vrata pred naš Križ upanja. Tako zamišljen prizor, katerega vsebinsko zasnovu in arhitektonsko izvedbo je opredelil in nadzoroval Zvone Pelko, je uprizorjen kot simbolično sožitje Boga in Križa pod zelenečim ali zasneženim hribom z grajsko utrdbo, spremenjeno v zgodovinsko dogajanje, ki se lahko simbolično dogaja kjerkoli, in zato je lahko enako otipljivo kot v Jeruzalemu oživel tudi na ljubljanskem proštovem vrtu, posvečenem meditaciji, ki naj bi jo odslej spodbujal tudi oživeli kip, kipeče rastoč ob težkem, a hkrati breztežnem križu, usmerjenem v položaju, v kakršnem ga je bil nosil nevidni trpin Jezus, ki zdaj stoji za njim kot nesporni zmagovalec. Konkretno prizorišče s pobočjem in utrdbo v ozadju pa po-

vezuje krščanski simbol, živo kiparsko izraznost in inscenacijo narave v spremenljivosti letnih časov v scensko enovitost, ki daje dogajanju tudi učinek resnične živosti in povezuje njegovo ustvarjalno misel z živo naravo. Zato bo ustvarjalno posvečeno prizorišče odslej lahko živo tudi kot spodbuda za kontemplacijo, v likovnem pogledu pa prepričljivo kot izvirna povezava ustvarjalnosti in narave, v skladu s svojim teološkim namenom uresničeno v znamenju oživljanja oziroma trajnega oznanjanja svetopisemskega sporočila. Križ, ki ga je nekoč nosil po pobočju Golgote trpeči Kristus, ostaja na ljubljanskem vrtnem prizorišču le še zavezujoč spomin na križev pot in krščanski simbol upanja. Trpljenje je za Kristusa prestano. Na njegov grob, ne le na zaprta vrata, spominja le še odprtina v ozadju škarpe, v kateri so bila nekdanj v resnici nameščena stara vrata; njegova živo pozdravljajoča postava pa stoji ob križu zravnana in vznesena po čudežnem vstajenju, ki ga, na novo vstala, antropomorfno preoblikovana postava padlega drevesa, zmagoslavno oznanja z vsem svojim bistvom. Zato je lahko pod kiparjevo žago tako ekstremno vzkipela v neustavljiv vzgon in zanosen pozdrav, v eno samo ekspresijo, porojeno iz bolečine, spremenjene v izraz dokončne ponotranjenosti, in se zravnala v ekstatičen zanos, kakršnega je ustvarjalcu omogočil izrazit ekspresionistični ustvarjalni zamah, ki se mu je avtor prepustil z vso hlastnostjo, že kar pravo ustvarjalno ihto. V njej je zajet odtis njegovega zaupanja v ustvarjalno idejo, ki mu jo pooseblja vstali Kristus, ko se, umeščen v naravni ambient, vključno z grajsko naravo, povezuje z vsem, kar zaobjema pogled s tako premišljeno oblikovanega in hkrati docela naravnega vrta, v enovito pomensko celoto: v trajno predstavo, v kateri naj bi se spomin iz pasijonske preteklosti spreminjal tudi v zavezo za večno prihodnost, ki jo Momov Kristus oznanja z odločno, v nebo kažočo gesto, v večni mir.

Milček Komelj, Ljubljana, 2007

LOŠKI PASIJONSKI KRIŽ

Foto: Zvone Pelko

ŽARČENJE PASIJONKEGA KRIŽA

Govorica simbola je z intuicijo spoznavanje drugega pojma, ki ga hkrati izraža in skriva za bodočnost univerzuma, v katerem se nahaja. Izposoja si predmete in oblike za jasno in hitro prepoznavanje pojmov in njihovih vsebin. Spoznavanje simbolov človeka, skupine ali naroda pomeni prodiranje v samo bistvo civilizacije, tako kot lupljenje čebule proti njeni sredini do jedra spoznanja.

V Kristusovem času je bil lesen križ sodno določena mučilna naprava Rimljanov. S Kristusovo obsodbo in smrtjo na Križu postane Križ povzdignjen simbol krščanstva. Sv. Janez uporablja za križanje in vstajenje isti glagol – POVZDIGNITI. Skozi vse štiri evangelije Križ pooseblja skrivnost časa in prostora v žarčenju k večnemu življenju. Ni bolj živega Kristusovega simbola. Z njim se bo pojavil, ko bo prišel sodit žive in mrtve. Trnova krona v središču Križa simbolizira višek trpljenja in poniževanja v spokorniškem podoživljanju za pasijonsko pot do zveličanja. V nebo se vpenjajoč korpus Križa nakazuje Njegovo pot k nebesnim širinam za kraljevanje v univerzumu.

Starološki svetlobni Križ sem zasnoval kot edino scensko in svetlobno telo, lebdeče nad prireditvenim prostorom pasijonskih recitalov pod stopniščem nedograjenega župnijskega doma. 45° kotni prečni in vzdolžni razrez nerjaveče industrijske jeklene cevi omogoča enostavno in ceneno montažno sestavo. Štiri tanke jeklene vrvi Križu določajo lebdeč položaj v prostoru. V središče Križa je nameščena kovaško prepletena trnova krona. Skovali so jo pleterski kartuzijani. Kovinar Štremfelj Marjan iz Stare Loke je vse skupaj izdelal in montiral v Luč za žarčenje pasijonske pripovedi.

Povzdignjena pasijonska prizadevanja v Škofji Loki so v ožjem smislu kultura kraja za sodelovanje med božjim stvarstvom in odrešenjskim delom. Skupno gradimo novo zemljo in novo nebo. Vsaka nova rojena Lepota postane seme za kalitev novega sveta.

Ljubljana, četrta adventna nedelja 2016

Zvone Pelko

SLOVENSKI SPOMINSKI KRIŽ

Lesen, črno prebarvan križ s tablico Stara Loka, številko žrtev druge svetovne vojne in revolucije s slovensko trobojnico in žalnim trakom. Križ z kroglastimi zaključki krakov, tako imenovani »jabolčni križ« (fr. *Croix pommetée*), je visok 150 cm. V ozadju starološka farna plošča. Foto: A. P. Florjančič

Na shodu ob 70. obletnici konca druge svetovne vojne in povojnih pobojev se je 30. maja 2015 v središču prestolnice, na Kongresnem trgu, zbralo nekaj sto ljudi s farnimi spominskimi križi, ki jih je blagoslovil ljubljanski pomožni škof Anton Jamnik. »Spomnili so se vseh žrtev komunističnega nasilja in na govor Josipa Broza Tita, ko je pred sedemdesetimi leti prav na tem mestu na zadnjo soboto v maju 1945 napovedal genocid, ki je nato Slovenijo spremenil v največje morišče v Evropi.«

TEMELJEV PASIJONSKI KRIŽ

Križ, velikosti 103 cm x 121 cm je izdelan iz vezane plošče, na njej je nalepljenih 14 črno belih fotografij velikosti 16 cm x 23 cm. Foto: Franc Temelj

V letu 1935 je bil v Ljubljani drugi evharistični kongres. V ta namen je bilo po raznih krajih naše domovine postavljenih več križev. Med njimi je bil tudi ta, ki so ga postavili na manjšem platoju v sredini Žirka, od koder se, razen Račeve in Osojnice, vidi celotna žirovska kotlina. Križ je stal do konca vojne, ko ga je, v duhu časa, nekdo požagal. Na tem mestu so potem za prvi maj kurili kres. Ko so se začeli časi spreminjati in na tem mestu kresa niso več kurili, je Tone Beovič prišel na idejo, da bi zopet postavili križ. 25. maja leta 1989 je s pomočjo Lojza Žaklja, Alberta Oblaka in ostalih župljanov to tudi storil. Križ ni ostal neopažen, saj so omenjeni postali tarča mnogih pohval in negodovanj. Matevž Pečelin je o njih v tovarniškem glasilu *Kladivar* objavil celo satiro. (Naj omenim, da tudi tega križa ni več, pa ne zaradi žage, ampak ga je podrlo neurje v letu 2010. Tako so leta 2011 na istem mestu postavili že tretjega.)

Moram priznati, da tudi sam nisem bil posebno navdušen nad njim. Seveda me ni motil križ kot tak, ampak to, da je bil izdelan brez oblikovalskih ambicij. Od

daleč se to res ni videlo, toda, če si prišel do njega, je bil veliko bolj zanimiv pogled na Žiri, kakor na križ sam. Iz tega nezadovoljstva se mi je porodila ideja, da bi križ uporabil kot motiv za izdelavo križevega pota. Tako sem dobro leto hodil do njega, iskal pravo mesto, čakal na primerno svetlobo in napravil precejšnje število fotografskih posnetkov, takrat še na črno beli film. Izmed vseh sem izdelal štirinajst fotografij in vsaka med njimi je ponazarjala eno postajo križevega pota. Tako izbrane fotografije, opremljene z molitvijo svetega Leonarda, je potem v obliki knjižice velikosti 10 cm x 14 cm založil Župnijski urad Žiri. Te so v spomin na žirovski misijon v letu 1991 brezplačno razdelili župljanom.

Ker je bilo to moje prvo samostojno izdano delo, sem bil knjižice seveda zelo vesel. Ko sem eno dal Vlastji Simončiču, jo je prelistal, nekaj časa premišljeval in vprašal: »Ali ta križ še stoji?« Potem o knjižici nisva nikoli govorila in še danes ne vem, ali je razmišljal, kako bi lahko delo bolje opravil, ali je imel v mislih že kaj drugega. (Ko sem mu pokazal naslednje svoje delo Šmarnična romanja, je bil njegov edini komentar: »Imaš uč.«.) Sem bil pa toliko bolj vesel mamine kritike, ki tudi ni bila čisto običajna. Takrat je bila ravno bolna, tako da sem ji knjižico nesel v posteljo. Takoj jo je vzela v roke in začela listati. Nič ni rekla, jaz pa tudi ne. Nekaj dni sem še videl, da jo je imela na nočni omarici, potem pa nič več. Čez čas sem ugotovil, da jo je shranila v predal, kjer je imela shranjen kovanec za pet kron, ki ga je dobila pri birni, dekliški prstan z njenim monogramom in še nekaj podobnih, njej ljubih stvari. Danes je ta izvod še edini, ki ga hranim.

Po začetnem navdušenju sem originalne fotografije shranil in počasi na vse skupaj pozabil. Čez čas pa sem začel razmišljati, kako bi fotografije, namesto, da mi ležijo v omari, primerno opremil in jih obesil na stopnišču, ki bi tako simbolno postalo križev pot. Imel sem kar nekaj idej, toda z nobeno nisem bil povsem zadovoljen, zato iz vsega tega ni bilo nič.

V letošnjem postnem času sem si v Stari Loki ogledal Pasijonski večer, ki ga že nekaj let zapored po idejni zasnovi Pavla Florjančiča priredijo v Stari dekaniji. Na njem so letos predstavili tudi Loški pasijonski križ, ki ga je zasnoval Zvone Pelko. Po tem dogodku sem se zopet spomnil na fotografije in začel razmišljati, da bi lahko iz njih napravil pasijonski križ. Pričakoval sem, da mi bo pri tem v pomoč ogled pasijonske predstave, toda namesto na tribuni za gledalce, sem se znašel v bolnišnični postelji na Golniku.

Križ sem vseeno napravil. Moram pa priznati, da sem se največ ukvarjal z vprašanjem, kakšne barve naj bo, dokler nisem ugotovil, da so pasijonske barve črna, bela in rdeča. Ker so fotografije črno bele, je bilo potem samoumevno, da bo križ rdeč. To mu da svoj čar, pa še za tiste, ki prisegajo bolj na rdeče kakor na križ, bo mogoče takšen bolj zanimiv.

Franc Temelj

JARMOV KRIŽ KRISTUSOVEGA OBLIČJA

Foto: Janez Konečnik

Kipar Stane Jarm (1911–2011) se je v svojem poznem obdobju posvečal predvsem upodobitvam Kristusovega obličja v risbi, grafiki, in zlasti v lesu, svojemu najbolj priljubljenemu materialu. Po besedah Milčka Komelja Jarm »ustvarja neposredno iz prvobitne življenjske moči, v katero je kot boleča rana zadrt zavest o smrtni teži življenja, povezana z vdano neomajnim zaupanjem v Boga.«

Z Jarmovim križem Kristusovega obličja zaključujemo naš prispevek o križih. Kipar je še posebej povezan s Škofjeloškim pasijonom in Loko. V času priprav na prvo Koka-ljevo uprizoritev Loške pasijonske igre, je leta 1989 v Kočevskem Rogu nastal Jarmov pretresljivi in mogočni Slovenski križev pot Slovencev, pobitih po drugi svetovni vojni. Ko se je leta 2006 v Škofji Loki zalomila ponovna uprizoritev Škofjeloškega pasijona, smo med aktivnostmi, ki so opozarjale na zlorabljanje Pasijona za osebno promocijo, za ideološko in kulturno obračunavanje med pristaši in nasprotniki Pasijona, pripravili v Stari Loki razstavo Jarmovih Kristusovih obličij. Tedanje aktivnosti so verjetno pomirile strasti, začeli smo izdajati periodično pasijonsko publikacijo za ohranjanje pasijonske kondicije, čez dve leti pa je bil Pasijon obnovljen in kmalu za tem tudi zaščiten.